NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

OVER DE GEESTELIJKE OPWEKKING IN DE XIX^de^ EEUW.

Niets geeft een oppervlakkiger denkbeeld van den tijd waarin men leeft, dan wanneer men de gebeurtenisſen die zich voordoen, alleen op zich zelve beſchouwt, dezelve aan beperkte oorzaken toeſchrijft, en niet wil inzien, dat deze gebeurtenisſen geenszins afgescheiden ſtaan, maar door eene algemeene rigting van den geest des tijds worden voortgebragt. — Zoo worden, bij voorbeeld, door velen de woelingen in de kerk als eene toevallige gebeurtenis, ten gevolge van den perſoonlijken invloed van dezen en genen beſchouwd, daar zij niet zien, hoe het de beſtemming der negentiende eeuw is, om de godsdienstige waarheden, in den loop der achttiende eeuw door de drogredenen der zoogenoemde wijsgeeren ondermijnd, daarna onder de ſtormen der omwenteling of het onder Napoleon regeerende materialismus bij zoo velen in vergetelheid gebragt, weder aan het licht te brengen, en op nieuw den ſtrijd tegen bijgeloof en ongeloof te hervatten, die in de eeuw der hervorming met zoo veel moed en onder den kennelijken zegen Gods werd aangevangen. Geen land beſtaat er of die ſtrijd doet er zich meer of min gevoelen; en zoude dan Nederland, door de godsdienst alleen groot geworden, waar men over het algemeen, zelfs daar waar de waarheid der zaak niet meer gevonden wordt, toch nog uiterlijk godsdienstige vormen ontmoet, buiten deze ſchokken kunnen blijven? Beſtaat er dan ook hier niet een verval in de dienst van God, en dien ten gevolge in de zeden, hetwelk zelfs door diegenen wordt opgemerkt, die in verlichting en beſchaving de redmiddelen van dit kwaad vermeenen te moeten zoeken? Immers wanneer men de geschiedenis der laatſte twintig jaren van de verloopene eeuw nagaat, kenmerkt dan niet alles eene toenemende verflaauwing in de godsdienst, en eene vermenging derzelve met de heerſchende begrippen der eeuw, ten einde nog een gedeelte te kunnen redden? De verſpreiding eener lectuur, bijna geheel uit werken beſtaande, vijandig tegen den waren geest des Evangelies, bragt veel toe om in de fatſoenlijke ſtanden eene zich meer en meer uitbreidende ligtvaardigheid van beginſels te doen geboren worden. Toen de ijzeren ſcepter der tirannij van Frankrijk op ons land rustte, was de Godsdienst voor velen een troost in die kommervolle dagen, doch ſcheen haar gewigt in de zamenleving geheel verloren te hebben.

De herleving van het nationaal beginſel in 1813 gaf groote verwachtingen, die echter weldra geheel verijdeld werden, toen de vereeniging met België het Gouvernement geheel buiten het protestantsche ſtandpunt der vroegere dagen ſtelde, en eene ſoort van middenweg tusſchen de Catholijken en Protestanten deed aannemen, die de ijverige voorſtanders van hun gevoelen aan beide zijden geenszins bevredigde. Men trachtte nu de Godsdienst bij alle beraadſlaging op zijde te zetten, en geheel van allen invloed op den Staat uit te ſluiten; doch waar de zaak zelve beſtaat, kan haar invloed door geene vormen verijdeld worden. Terwijl ſchijnbaar allerlei ſtaatkundige grieven in België werden opeengeſtapeld, waarvan de opwerpers zelve de nietigheid gevoelden, werd de tegenſtand, uit de godsdienst gerezen, onoverwinbaar, daar het den Belgiſchen omwentelingsgezinden toch niet mogelijk zoude geweest zijn het gevestigde gezag te verbreken, indien de geestelijkheid niet haren kromſtaf in de ſchaal had gelegd.

De eerſte jaren na het uitbreken der omwenteling zijn onder het gedruisch der wapenen daar heen gevloden; de tiendaagſche veldtogt en de citadel hielden aller oogen op zich gerigt. Doch thans in eenen toeſtand ons bevindende, welke niet oneigentlijk bij dien van het beſtand in het begin der zeventiende eeuw kan verge-

leken worden, zoo is het niet vreemd, dat bij de meerdere rust van buiten, die onderwerpen worden behandeld en besproken, die steeds den echten Nederlander het dierbaarst geweest zijn. Is het te verwonderen zoo diegenen, die in de geloofsbelijdenis der Vaderen de uitdrukking vinden van die waarheid, welke bij de lezing van het Woord door den Heiligen Geest aan hun hart openbaar werd, ontrust zijn geworden bij de verguizing die overal dengenen ten deel viel, welke het waagden voor deze verdrukte waarheden in de bres te springen; terwijl van de zijde dergenen, die eene verklaring konden geven van hetgeen in dezen bedoeld werd, dezelve geheel uitbleef, en daarentegen in boeken en personen alles geduld werd, wat de aangenomene en in zoo veler harten bevestigde waarheid aanrandde; ja terwijl daarentegen de minste hevigheid in het tegenspreken dier aanranding, met eene uitgezochte gestrengheid behandeld werd? Is het te verwonderen dat onder zoodanige omstandigheden een geest van tegenstand (zelfs van bitterheid al te vaak) opgewekt wordt, onder dezulken die zich hun dierbaarst kleinood, de prediking der waarheid die hun harte dierbaar is, zien ontrooven? Of is het voor dezen niet grievend, om, wanneer zij alleen verlangen wat billijk is, dat namelijk in de kerk geleerd worde wat de kerk zelve erkennen moet hare leer te zijn, te worden beschouwd als duisterlingen die alleen de gewenschte eenheid verbreken, en daarbij tevens niet zelden van kwade trouw te worden verdacht?

Men bedriege zich niet: de geest die in ons vaderland ontwaakt, is niet uit eene afspraak of overeenkomst van menschen ontstaan, en zoo in dezelve, bij alle die verscheidenheid in gevoelens en betrekkingen, eene eenheid aanschouwd wordt, zoo is deze alleen daaruit af te leiden, dat deze takken, hoe ook verscheiden in vorm en ontwikkeling, op denzelfden stam ingeënt zijn geworden. Aan afwijkingen en overdrijvingen zal het niet ontbreken, daar ook deze schat in aarden vaten gedragen wordt; maar de begeerte naar de verkondiging dier krachtige waarheden, die in de Hervorming ten grondslag gelegd werden, is niet, zoo als men voorgegeven heeft, de laatste stuiptrekking eener verouderde secte, maar het gevolg van een nieuw leven dat zich in de kerk ontwikkelt, en waarvan de vrucht eerst dan regt bespeurd zal worden, wanneer de middelen van verleiding, waarover ongeloof en bijgeloof in deze beslissende eeuw te beschikken zullen hebben, ten volle zullen geopenbaard zijn.

Engeland toch was van oudsher het land der verkondiging, en van daar zijn de eerste boden uitgegaan, die hier de blijde boodschap overbragten, bij de eerste prediking van het Evangelie in deze landen. Ook nu is daar, bij het einde der XVIII^{de} eeuw, een nieuwe geest levendig geworden. Het formalismus had er veel veld gewonnen, en vooral de Anglikaansche kerk bijna geheel ingenomen. Nu verwekte de Heere mannen, die gelijk Leigh-Richmond, Haldane en anderen, niet zonder invloed op hunne tijdgenooten bleven. De begeerte tot uitbreiding van het rijk Gods door middel van Bijbel- en Zendeling-genootschappen was daarvan de vrucht. Het eerste vervulde eene in dien tijd vooral bestaande behoefte, en de vertolking van het woord in zoo vele talen, waarin nog nimmer het Evangelie was verkondigd geworden, leverde een teeken des tijds op dat gewigtig was, en dat aan de voorzegging des Heeren, hoe het Evangelie tot een getuigenis aan alle volkeren zoude verkondigd worden, herinnerde.

De Zendeling-genootschappen zagen op vele plaatsen hunnen arbeid door den zegen Gods bekroond, en het gevolg hunner prediking in de Zuid-zee eilanden toonde, hoe God dezelfde blijft, en hoe ook thans nog een geheel volk *op eenen dag kan geboren worden*. De schriften der hervormers werden nu met nieuwen ijver gelezen en herdrukt; die van Scott, Newton, Owen en anderen hadden eenen gezegenden invloed op hunne tijdgenooten. Een ijver tot onderzoek der profetiën ontwaakte, en offschoon men, gelijk bij iedere eerste ontdekking eener waarheid, hierin soms te ver ging, en bij het staren op den Christus in heerlijkheid wel eens den lijdenden borg op Golgotha voorbij zag; hoewel de afdwalingen van eenen man als Irving, die zoo vele treffende denkbeelden omtrent de Schrift ontwikkelde, eene heilzame vreeze moeten doen geboren worden, zoo zal de waarheid die door de schrijvers van die school gehandhaafd is geworden, en waardoor de toekomst Christi weder eene levende hope voor de kerk werd, niet zonder invloed blijven. In de Engelsche kerk verhief zich nu ook eene evangelische partij, die de godsdienst des harten voorstond, en door welke de belangen der europeesche Christenheid meer en meer ter harte werden genomen. De toestand van Engeland in dit oogenblik is gewigtig. Het gebouw, dat op de ondervinding der eeuwen gegrond was, hare staatsinrigting namelijk, wordt van alle kanten ondermijnd. De emancipatie der Catholijken, die, zoo men voorgaf, de onlusten en de tweespalt geheel zoude dempen, is slechts het begin van eenen nieuwen strijd geweest. Het Catholicismus vereenigt zich met de Radicalen, om, onder het geroep van hervorming, alles te slopen wat nog Engeland tot een protestantsch land maakt. Onder het gejammer over den toestand der Roomsgezinde Ieren doet men eene vervolging van het Protestantismus aldaar vreezen, en zoo nadert Engeland veelligt, in het midden van zoo veel uitwendige glans en beschaving, eene crisis, waarbij de vijandschap tegen Christus en de zijnen, zich even zeer kan openbaren, als zulks bij het einde der vorige eeuw in het afgevallen Frankrijk het geval was.

Ook Zwitserland werd den invloed van eenen vernieuwenden geest gewaar, zelfs in dat Genève, dat eenmaal fier op zijnen Calvyn, thans een standbeeld aan Rousseau oprigt, en aan wier Academie de leer van Socinus de waarheid die uit God is verdrongen heeft. Malan werd, door het hem opgelegde verbod van de hoofdwaarheden des Christendoms te prediken, als het ware tot den uitgang gedwongen. Hij vereenigde eene gemeente om zich heen, doch de indruk van zijn personeel gevoelen en rigting bleef in alles blijkbaar; en grooter nog was zijn invloed op velen der vreemdelingen die

Zwitſerland bezochten, dan op zijne landgenooten zelve. — Meer nationaal was de opwekking der zoogenoemde Momiers, vooral in het Waadland; doch daar de gevoelens van dezen in de zamenleving doordrongen, en ſcheiding in de burgerlijke betrekking en huisgezinnen veroorzaakten, ontwaakte nu ook de haat van den natuurlijken mensch in volle kracht. Het Waadland gaf eene wet uit, de tijden der Inquiſitie waardig. Ballingen om de zaak van Christus, moesten zij in andere landen van Europa rondzwerven. Dan, ſints eenige jaren helderde de gezigteinder op. De afgeſcheidene gemeenten kunnen thans niet alleen hunnen God in vrede dienen, maar ook in de nationale kerk is een nieuw leven ontſtaan, en een groot getal leeraars van het Waadland gaven hunne toetreding te kennen aan de beginſelen der theologiſche ſchool van Genève. Deze ſchool wordt in de voornoemde ſtad geduld, nadat de vijandſchap door de verdrijving van Gausſen uit Satigny, en de afzetting van Merle, zich eerst eenige voldoening verſchaft had. De toeſtand der geloovigen in Zwitſerland blijft echter hagchelijk. De radicale partij triumfeert ook daar geheel in den ſtaat; en deze is te wel overtuigd, dat de ware Christenen geene gemeene zaak met haar kunnen maken.

Frankrijk was bij de inſtorting van het rijk van Napoleon in het godsdienſtige in den droevigſten toeſtand. Naauwlijks waren er eenige overleveringen der waarheid bewaard gebleven, en zelfs onder de daarop volgende regeering der Bourbons scheen het Protestantismus langen tijd meer eene ſoort van liberale oppoſitie dan de verkondiging der waarheid ten doel te hebben. Echter behaagde het den Heere dat ook hier het goede zaad geſtrooid werd, en het waren de Engelſche Christenen, die het eerst de Franſche gemeenten op hun diep verval opmerkzaam maakten. In Parijs vormde zich een kring van belangſtellende Christenen, die, zoowel door de uitgave van een Christelijk tijdſchrift, als door de daarſtelling van vele nuttige inrigtingen, een middenpunt uitmaakten voor alle de genen die in dit ſteeds voor Europa zoo gewigtig land zich tot de dienst des Heeren getrokken voelden. De heerſchende partij in de protestantſche kerk, die in de meeste kerken en ook op de hoogeſchool het gebied voerde, zocht deze vrienden der waarheid als dweepers en Methodisten te brandmerken; Monod werd afgezet, Felice meermalen beſchuldigd; doch desniettemin opende de Julij-revolutie, door de meerdere vrijheid die zij voor de vrienden van het Evangelie te weeg bragt, een ruim veld voor hunnen arbeid. Dezelve was niet ongezegend, doch blijft bijna ongemerkt, wanneer men het verbazend getal diergenen in aanmerking neemt, die in dat land aan het grofſte materialismus zijn overgegeven. Nog altoos is het te duchten, dat, zoodra de Christelijke invloed eens merkbaar zal worden, zich ook hier zal openbaren, wat in de harten verborgen ligt.

Opmerkelijk is het echter, hoe in Frankrijk, nadat men al de wegen des ongeloofs doorkruisd heeft, en de letterkunde met de ſchandelijkſte voortbrengſelen is besmet geworden, een zucht zich begint te openbaren, om eenen vasteren ſteun in de godsdienst te vinden; een zucht, die zelfs in de buitensporigheden van het St. Simonismus erkend kan worden; terwijl de zoogenoemde wijsgeeren en de romanſchrijvers, nog kort geleden ſpotters met de waarheid, thans van een *Neo-Christianisme* (*nieuw Christendom*) beginnen te droomen.

De Roomſche kerk zocht zich ook uit de verſmading waarin zij in Frankrijk gevallen was, op te heffen. *De Maistre* en *La Mennais* ſtelden, bij de handhaving van de leer hunner kerk, ook vele Christelijke waarheden in het licht; doch de overgang van den laatſten tot eene radelooze verbroedering met Jacobijnſche beginſelen tegen de van God geſtelde Magten, terwijl zelfs de bekwame *de Genoude*, uitgever der *Gazette de France*, zich met meer ſluwheid aan de partij der beweging aanſluit, bewijzen op nieuw de ſtrekking van het Catholicismus om zich, door toenadering tot den liberalen geest der eeuw, te verſterken, terwijl daarentegen elk, die door Gods genade tot het waarachtig geloove in Christus gebragt is, alleen op den Heere, en niet op het getal der vijanden ziet, en overtuigd is, dat, al was de geheele wereld hem ongenadig, dan nog geen hair van zijn hoofd zal vallen, zonder den wil zijns hemelſchen Vaders.

In Duitschland is de kerk door de valſche wetenſchap verwoest geworden, en het ongeloof aan het woord Gods drong zeker nergens dieper door, zoodat de kanſel en de opvoeding er gelijkelijk door beſmet werden. Die wetenſchap zelve begint thans, gelijk wij vroeger reeds opmerkten, door eenen beteren geest geleid te worden, en tot wederopbouw van hetgeen verwoest was te ſtrekken. Offchoon wij het goede, dat Berlijn, het Wupperthal, en vele andere plaatſen opleveren, waarderen, betreuren wij het echter, dat de waarheid nog zoo weinig in het leven des Duitſchen volks is ingedrongen, en dat het ongeloof aldaar bij het ontzettend verval der meeste hoogeſcholen, nog zulke diepe ſporen heeft overgelaten, dat het te vreezen ſtaat, dat, bij eene nieuwe uitbarsting van het Republikanismus in Frankrijk, hetzelve ook aan gene zijde van den Rijn eenen geduchten weêrklank zoude vinden. Verheugen wij ons echter daarin, dat op vele plaatſen van Duitschland de magt van het Rationalismus verbroken en een betere tijd voorbereid wordt.

In Denemarken daarentegen is het Rationalismus nog zegevierend; doch de tegenſtand, door Grundtwig en zijne vrienden aan hetzelve geboden, toont dat aldaar een nieuw leven opgewekt is geworden, terwijl ook uit het meer afgelegen Zweden en Noorwegen nu en dan verheugende tijdingen tot ons overkomen.

Ziedaar eenige wenken, doch genoegzaam om te bewijzen dat het één werk is, hetwelk over geheel Europa openbaar wordt; de herleving, namelijk, der oude waarheid, die in de dagen der hervorming den zetel van het Pausdom deed ſchudden, en eene nieuwe geſtalte aan de Europeſche wereld gaf. Is deze zaak uit God, gelijk wij vertrouwen, dan zal iedere tegenſtand tot hare verdere ontwikkeling moeten ſtrekken. Men wachte zich dus wel, uit hoofde der inmengſelen van menſchelijk be-

derf, datgene te verachten hetwelk door God geſchonken is, maar men *beproeve alle dingen en behoude het goede!*

EENIGE NADERE OPMERKINGEN BETREFFENDE DE LEER DER TYPEN.

Wij hebben in het Eerſte Deel van dit Weekblad (Nr. 7 en 12) het een en ander in het midden gebracht omtrent de Typen, of die beteekenisvolle voorwerpen (hetzij perſonen, zaken, of gebeurtenisſen) waardoor het den Heiligen Geest behaagde onder de bedeeling des Ouden Testaments, den Perſoon, de ampten, het verzoenend lijden, de heerlijkheid, het verlosſingswerk, mitsgaders de Kerk van den CHRISTUS, die komen zoude, voor te beelden, af te ſchetſen, aan te duiden. Wij vinden de aanleiding om op dit onderwerp nogmaals terug te komen in het versch uitgekomen Voorbericht van den Wel Eerw. Ds. MOLENAAR voor den tweeden jaargang zijner *Praktikale Bijbel-beſchouwing*. In hetzelve verdedigt deze geachte Voorganger de leer der Typen op eene wijze die derzelver aanwezen en gewicht in den Bijbel klaarblijkelijk voor oogen ſtelt; evenwel te gelijk ons voorkomt aan derzelver toepasſing geene genoegzame ruimte te laten, of liever, derzelver aart en beginſel niet diep genoeg uit de Schriften op te delven, en daardoor niet geheel haren eisch te geven. Met recht van eene eigenwillige en daarom buitenſporige opvatting van ſchriftuurplaatſen in typiſchen zin afkeerig, beperkt de Wel Eerw. Schrijver ten onrechte, dunkt ons, de wettige opvatting alleen tot die perſonen of zaken, welke uitdrukkelijk en bij name in de Boeken des Nieuwen Testaments als *typen* of *voorbeelden* van den Heere Christus en Zijne Gemeente worden bijgebracht. Zoo b. v. zullen wel Adam, Melchiſedek, Moſes voor de zoodanigen kunnen en moeten gehouden worden; maar men zal dit van den Aartsvader Joſeph, onder anderen, niet mogen vasthouden, omdat eene aanwijzing daarvan *met zoo vele woorden* in het Nieuwe Testament niet kan getoond worden.

Doch het zij ons geoorloofd, tegen deze onzes inziens onvolledige toepasſing van het beginſel der typenleer hier allereerst te herinneren aan den bekenden grondregel onzer Hervormers en Hervormde Godgeleerden omtrent de aanwending en de kracht der Heilige Schrift in het algemeen: dat namelijk *niet ſlechts wat met uitgedrukte woorden daarin is geleerd, maar ook hetgeen bij wettige gevolgtrekking bewezen wordt daarin opgeſloten te liggen, voor leere der Schrift mag en moet gehouden worden* (1). Dit beginſel toch is evenzeer op de leer der typen, als op ieder andere toepasselijk. Ook hier mag ons de *regelmaat* (of *analogie*) *des geloofs*, of hetgeen wij elders *de geloofsbevatting van het geheel* noemden (2), tot de ontwikkeling van ſteeds inniger en meer gebijzonderde waarheden en toepasſingen leiden; en de vraag *wat ſtaat geſchreven?* ons niet bepalen bij eene of andere enkele plaats, maar zich uitſtrekken tot het *reſultaat* der met zich zelve vergelekene Schrift in haar geheel, den rijken zin harer, door geestelijke zamenvoeging met zich zelve, als vermenigvuldigde uitſpraak.

Onze door Godzaligheid zoowel als Godgeleerdheid algemeen in de Protestantſche kerken vermaarde WITSIUS heeft aan deze waarheid met betrekking tot de leer der typen op volgende wijze getuigenis gegeven (1): »God »heeft in merkwaardige perſonen des Ouden Testaments, »aan welke iets buitengemeens geſchied is, zoowel als »in geheel zijne dienst, eene juiste en zoo groot eenen »Konſtenaar waardige ſchilderij willen voorſtellen van »CHRISTUS te zamen met zijn geestelijk lichaam. Dit »is hetgeen de Apostel in de brieven aan de Galaten »en aan de Hebreën tegen de Joden redeneerende, als »van wederzijde erkend en buiten twijfel ſtelt. En het »is op dit fundament, dat hij op Goddelijke wijze tot »de toepasſing der typen overgaat. Want zoo dikwijls »in een tegenbeeld de gelijkenis van het voorbeeld ge»vonden wordt, beweert men te recht dat God, die het »alles van den beginne geweten heeft, het voorbeeld »zoodanig heeft ingericht, dat de tegenbeeldige wezen»lijkheid daarin te voren werd aangeduid. Tenzij ie»mand liever wilde beweeren, dat de overeenkomst tus»ſchen de kunſtige ſchilderij en het afgebeelde voorwerp »aan louter toeval, en geene bedoeling des konſtenaars »zij toe te ſchrijven: hetgeen tegen alle rede ſtrijdt. Het »is dus ook voor anderen, dan de onmiddelijk van den »Heiligen Geest gedrevene Leeraars, niet ſlechts geoor»loofd, maar zelfs plichtmatig in hetzelfde ſpoor te tre»den, en op dezelfde wijze de Typen des Ouden Testa»ments te verklaren. Want men moet niet meenen, dat »er *of* een onfeilbaar gezag tot derzelver verklaring noo»dig is, *of* dat alle de Typen des Ouden Testaments in »het Nieuwe opgenoemd zijn. Niet het eerſte: want »waarom zoude er voor de uitlegging der typen een on»feilbaar gezag noodiger zijn, dan voor die der prophe»cyen en andere heilige raadſels der Schrift? daar het toch »zeker gaat, dat God Zijne kerk ook door die *ſchaduw»achtige voorbeelden* heeft willen onderwijzen, en der»zelver uitvinding thands, van wege de klare kennis van »het tegenbeeld, veelal ruim zoo gemaklijk is, dan de »verklaring van vele prophecyen, die het nog zoo zeker »niet is, waar zij op behooren te huis gebracht te wor»den. Niet het tweede: Want wat rede hebben wij »meer om te denken, dat in het Nieuwe Testament alle »de typen, dan dat in hetzelve alle de prophecyen, op »CHRISTUS ziende, behandeld zouden zijn? Te meer daar »de Apostel getuigt, dat hij *van alle deze dingen niet »ſtuk voor ſtuk zoude zeggen*, Heb. IX. v. 5. Men moet »derhalve vasthouden, dat de onmiddelijk van God ge»drevene Leeraars ons (in de Schrift) den weg en de »wijze geleerd hebben, waarop wij in de kennis der ty»pen verder moeten voortgaan, en dat zij ons den ſleu»tel hebben overgeleverd, om deze verborgenheden te »openen."

---

(1) Men zie b. v. BRAKELS *Redelijke Godsdienst*, Hoofdſt. II. *van het Woord Gods*, § XXI.

(2) Dl. I. Nr. 5. bl. 1.

(1) In zijne *Oeconomia foederum Dei* (Huishouding der Verbonden), Lib. IV. Cap. IV. § 5 et 6.

Tot dus verre WITSIUS, wiens gematigdheid of liever gezond verstand (σωφροσύνη, noemt het Paulus (1)), onder zijne andere gaven als Leeraar en Schriftverklaarder algemeen bij onpartijdigen wordt erkend. Evenzeer mag men hier eenig gewicht leggen op het gevoelen van eenen man als Vitringa (de beroemde uitlegger van Jesaia) die in eene opzettelijke verhandeling het typische, bepaaldelijk, in den persoon en geschiedenis van den Aartsvader Joseph heeft aangetoond (2).

Doch, daargelaten thands alle gezag van menschen, hoe uitnemend ook, zoo willen wij hier liever tot den grond zelven der zaken trachten door te dringen naar de leiding van Gods eigen en volmaakte Woord! Hoe stelt ons dat Woord het beginsel der typen voor? en tot hoe verre strekt zich, volgens deszelfs leere, de vrijheid uit, om zaken en personen, instellingen en geschiedenissen typisch op te vatten?

Wij zagen het alreede, en het wordt in het Voorbericht zelve van den WelEerw. MOLENAAR op den voorgrond gesteld: het heeft de Opperste Wijsheid behaagd, Zijne kerk van ouds te onderwijzen, en hemelsche en toekomende dingen voor te stellen door middel van zinnebeelden en aanduidingen, zoo wel, als door woord of schrift van Leeraar en Propheet. Van daar dat volmaakte zamenstel van den Tabernakel welke met al deszelfs geheiligden inhoud (van de Arke aan tot op het deksel des voorhangsels toe) geestelijke dingen beduidde, naar de bedoeling niet van menschen, maar van den Heiligen Geest (3). Van daar insgelijks de met die Tabernakel- of Tempelinrichting naauw zamenhangende Priesterlijke en Levitische bedeeling, in één woord heel die Sinaïtische offer- en ceremoniedienst, *die Wet*, van welke Paulus zegt, dat zij *eene schaduwe der toekomende goederen had* (4). Ook door middel van gebeurtenissen, lotgevallen en bedieningen van heilige menschen, behaagde het God een evenzeer typisch onderwijs in de Heilige Schrift aan Zijne Kerk toe te voegen. Geheel Zijne leiding met Zijn uitverkoren Israël in Egypte, in de woestijne, in Canaän, was niet alleen leering in den weg Zijner aanbiddelijke Voorzienigheid voor de Kerk en hare leden van alle tijden en plaatsen; maar bevatte daarenboven in de bijzonderheden honderdvoudige overeenkomsten met hetgeen eerst de toekomst zoude ontwikkeld of geopenbaard zien. Deze overeenkomsten nu lagen noodwendig in het plan Gods; zij behoorden tot de *veelvuldige wijsheid* van geheel het zamenstel Zijner Openbaring; zij hebben haren grond in die hooge en toch zoo eenvoudige waarheid: *Gode zijn alle Zijne werken van eeuwigheid bekend*; in Zijne onveranderlijkheid; in de eenzelvigheid van het voorledene, het tegenwoordige, het toekomende, bij Hem wiens naam is JEHOVA. Reeds in het rijk der schepping zien wij gelijksoortige afspiegelingen en (niet toevallige) harmonijen tusschen de hemelsche en aardsche, zedelijke en stoffelijke, redelijke en dierlijke wereld. Alles is beeld en uitdrukking het één van het ander. Één is de Almachtige Formeerder, uit wien alle dingen zijn beide in de huishouding Zijner schepping en onzer verlossing; één het plan, en het wezen dier verlossing; één de aart, de behoefte, de roeping en bestemming van de Gemeente der verlosten door alle tijden en onder allerlei bedeelingen heen; één is het levendige en levendig makende Middelpunt van alles, Jesus Christus, het zij beloofd of reeds gekomen, zittende ter rechterhand der Majesteit of wederkomende op de wolken des hemels. Van Hem en van Zijne kerk getuigt niet alleen hier en daar, in deze of gene bijzonderheid, het Testament der beloften, der prophecyen, en der schaduwen, maar beide het geheel en de deelen dragen dat beeld, die gelijkenis, dien afdruk eener verborgenheid, die niet dan stuksgewijze kon gekenmerkt worden, eer dat *de volheid des tijds* dáár was, en de beloofde en voorgebeelde Gods-Persoon geopenbaard was in het vleesch. En wanneer dan nu het Apostolisch onderricht ons wijst op Tabernakel en Ark, Rotssteen en Manna, gouden Kandelaar en Altaren, voorhangsel en voorhoven, priesterampt en offerdienst, als zoo vele typen van den Goël die te komen stond, zoo worden daardoor niet uitgesloten, maar veeleer daarin begrepen, daarin ondersteld, alle de overigen naar denzelfden regel, volgens hetzelfde beginsel, uit hetzelfde geheel. En gelijk dit van de *zakelijke* typen geldt, zoo mag het even veilig van de *personeele* worden vastgesteld. De Heilige Schrift juist door het voorstellen van zoodanige typische personen, als waarin wij van ons zelven wel het minst ons verstouten zouden zoo diepe verborgenheden te zoeken (1), geeft aan het geestelijk geoefend verstand des te meerder vrijheid om zoovele andere, meer nog als van zelf voor oogen liggende typen, voor zoodanige te erkennen. Even kennelijk zijn Adam en Abel, Enoch en Noach, Izaac en Joseph, Moses en Elia, Boäs en David, Jona en Samson, Salomo en Zerubabel, historische typen van den Christus, die komen zoude, om door éene gehoorzaamheid velen rechtvaardig te maken; en door Zijn bloed betere dingen te verwerven dan straffe en wraak (Adam en Abel); om alles volbracht hebbende opgenomen te worden in den hemel, en Zijne kerk te behouden door de wateren des doops (2) (Enoch en Noach); om geofferd te worden op het hout des kruises, verkocht en overgeleverd zijnde door zijn eigen broederen naar het vleesch (Isaac en Joseph); om door veertig dagen en nachten van vasten en bidden den Satan te overwinnen en Zijne heerlijkheid als Middelaar te openbaren in teekenen en wonderen (Moses en Elia); om de Bloedverwant-Losser (Boäs) Zijner kerk te worden door aanneming van hun vleesch en bloed (3), haar Herder en Leidsman te zijn, geboren (als David) te Bethlehem,

---

(1) Hand. XXVI. v. 25; en 2 Tim. I. v. 7.

(2) CAMPEGII VITRINGA *Observ. Sacrarum* Lib. VI. Cap. 21.

(3) Hebr. VIII en IX.

(4) Hebr. X. v. 1.

(1) Een Melchisedek b. v., slechts tweemaal zeer kort en in het voorbijgaan in het O. T. vermeld, geeft den Apostel de stoffe eener ontwikkeling van Christus koninklijk Priesterdom, zoo rijk en uitvoerig, als wij die vinden in het zevende Hoofdstuk aan de Hebreën.

(2) 1 Pet. III. v. 20 en 21.

(3) Heb. II. v. 14.

en over Zion als Koning gezalfd; om na drie dagen (als Jona) gebleven te zijn in het hart der aarde (1), door zijne opſtanding te triumfeeren over den laatſten vijand, te niete gedaan door zijnen dood meer nog zelfs dan door zijn leven (Samſon); om Vredevorst te zijn in eeuwigheid over het Jeruſalem Gods, en in den Tempel, in Hem gegrond, door Hem herbouwd (Salomo en Zerubabel); en om zooveel meerdere te voren afgeſchaduwde dingen te doen tot verzoening en heerlijkheid als tot welker vermelding *de tijd zoude ontbreken.*

Spreekt dan nu de met zich zelve vergeleken Schrift zoo klaar en zoo overvloedig door beelden uit zaken, perſonen en gebeurteniſſen gevormd, als door zoo vele zinvolle letteren en woorden; waarom zouden wij hiervan uitſluiten die bijzondere zamenvoeging van beteekenisvolle omſtandigheden in het aartsvaderlijke huisgezin, waarin ons de Apostel (Gal. IV. v. 22—31) op Sara en Hagar, Isaak en Ismaël wijst, als op zoo vele aanduidingen van geestelijke dingen, van bedeelingen en ondervindingen aan de Kerk eener latere huishouding toebereid? Wij moeten dan hierin wederom verſchillen van het *Voorbericht*, als het welk in de gewichtige door ons bedoelde plaats geen type, maar bloote *vergelijking* erkent. Wij weten zeer wel, dat die opvatting, hedendaagsch zeer algemeen, ook door vroegere en in de kerk hooggeachte Uitleggers, zelfs Calvijn eenigermate (2), begunſtigd wordt. Doch wij houden het evenwel daarvoor, dat ook hier onze Bijbelvertalers de zaak volkomen goed gevat hebben, als zij de woorden: *hetwelk dingen zijn die andere beduidingen hebben*, aldus toelichten: *d. i. die wel eene ware geſchiedenis zijn, maar nevens dien ook wat anders beduiden, als zijnde voorbeelden of afbeeldingen van geestelijke zaken: gelijk ook de kopere ſlang*, Joh. III. v. 14, *het huwlijk van Adam en Eva*, Eph. V. v. 32, *de doorgang der Israëlieten door de roode zee*, 1 Cor. X. v. 1, 2, *de zondvloed*, 1 Pet. III. v. 20.

Wij gronden deze onze inſtemming met de aangehaalde kantteekening *ten eerſte*, op den zamenhang van de redeneering des Apostels, *ten tweede*, op de door hem zelven gebezigde uitdrukking vs. 24.

De zamenhang van des Apostels rede tot de Galaten komt hierop neder: *Gij wilt onder de wet zijn*, dat is, in ſlaafſche dienstbaarheid aan de Wet van Moſes en hare door Christus vervulde en dus te niete gedane ceremoniën onderworpen blijven, en op die wijze, *u eene gerechtigheid oprichten naar de wet* (3)! waarom *hoort* gij niet veel liever *de Wet*, dat is hier in den ruimen zin des woords, den gantſchen inhoud van den Pentateuchus? waarom geeft gij niet veel meer acht op den veelbeteekenenden zin van de geſchiedverhalen van Gods wege daarin te boek geſteld, om u te zijn tot *voorbeelden* (*τύποι*, 1 Cor. X. v. 1—6)? Indien het dan nu niet wezenlijk de bedoeling des Heiligen Geestes geweest was in de geſchiedenis van Abrahams huisgezin (behoudens altijd de historiſche waarheid-zelve) tevens eene voorbeelding en aanduiding te leggen van geheel het wezen der kerke Gods, destijds binnen dat huisgezin alleen beſloten; wat kracht van bewijs, wat grond ter overtuiging zoude er dan in dat alles met betrekking tot die hoogstgewichtige vraag over *Wet* en *Genade* voor de afgedwaalde Galaten gelegen zijn geweest? De redeneering door Prof. Borger (1), (vrij onvoegzaam in den ironiſchen vorm eener zamenſpraak tusſchen Apostel Paulus en eenen met hem twistenden Jood) tegen den typiſchen zin dezer plaats aangewend, wordt op vrij wat beter grond omgekeerd. Eenmaal erkend zijnde, dat er wezenlijk een *typisch* onderwijs in de Heilige Schriften beſtaat, zoo is de opvatting van de plaats uit Geneſis in den Brief aan de Galaten in typiſchen zin alles behalve ongerijmd, maar veeleer naar de tegenovergeſtelde opvatting gantsch onbegrijpelijk eene poging des Apostels om zijne Galatiërs uit de Wet te overtuigen door een ſoort van vernuftſpel, waarop ten volle toepasselijk zoude zijn hetgeen wij bij eene vroegere gelegenheid tegen de leer der *accommodatie* in het almeen inbrachten (2).

Wat (ten tweede) de beteekenis aangaat van het woord hier door den Apostel in den grondtext gebruikt (ἅ τινά ἐστιν ἀλληγορούμενα), het is er wel verre van daan, dat hetzelve *geenszins een voorbeeld of zaak van andere en hoogere bedoeling aanduidt.* Wel hebben ſommige Uitleggers beweerd, dat dit woord ook beteekenen *kan*: de bloote vatbaatheid voor allegoriſche overbrenging. Doch ook deze vinding, uit vrees voor de zaak zelve en geenszins uit een juister inzicht in de beduidenis der Griekſche uitdrukking geboren, houdt bij grondiger grammatisch onderzoek geen ſtand (3). Allezins juist wordt de ware zin van het woord ἀλληγορούμενα uitgedrukt door de Griekſche kerkvaders, als Theodoretus: *de goddelijke Apostel bedoelt dingen, die ook andere beteekenis hebben, want hij neemt de geſchiedenis niet weg, maar hij leert hetgeen in de geſchiedenis te voren afgebeeld werd* (4); Theophylactus (5): *deze geſchiedenis leert niet dit alleen, maar verkondigt ook nog wat anders, waarom zij ook allegorie genaamd wordt, want het waren voorbeelden der zaken hier voorhanden* (6).

(1) Matth. XII. v. 40.

(2) *Eenigermate*, zeggen wij, want nadat deze beroemde Godgeleerde (in Comment. ad h. l. v. 21) *het bewijs door allegorie niet krachtig genoeg op zich zelve* genoemd heeft, zoo laat hij ſtraks (ad v. 22) volgen: *gelijk het huis van Abraham destijds de ware Kerk was, zoo is het ook niet twijfelachtig, dat voorname en boven anderen gedenkwaardige gebeurteniſſen in hetzelve, ons zoovele typen zijn; gelijk dan in de beſnijdeniſſe, de offeranden, geheel het Levitiſche Priesterſchap eene allegorie was, en nog heden in onze Sacramenten; zoo was het ook in het huis van Abraham; doch dit doet ons van den letterlijken zin geenszins afwijken.*

(3) Rom. X. v. 2. Phil. III. v. 9.

(1) In zijne *Interpretatio Epist. Pauli ad Galatas*, pag. 292 et sqq.

(2) Dl. I. Nr. 10. *Het Woord Gods de Waarheid.*

(3) Tegen de opvatting van den Hoogleeraar GREVE (*dingen, die in eene andere beduiding* WORDEN *overgebracht*) ſtrijdt beſliſſend het gebruik van het *zelfſtandige werkwoord* met het *participium* (ἐστιν ἀλληγορούμενα). Het woord zoude in zulk een geval ten minſten in den *praeſens indicativi* moeten ſtaan: ἀλληγοροῦνται.

(4) Ἀλληγορούμενα εἶπεν ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἀντὶ τοῦ, καὶ ἑτέρως νοούμενα· οὐ γὰρ τὴν ἱστορίαν ἀνεῖλεν, ἀλλὰ τὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ προτυπωθέντα διδάσκει.

(5) Ad. h. l.

(6) Τοῦτ' ἐστιν· ἡ μὲν ἱστορία αὕτη οὐ μόνον τοῦτο δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ

Zoo ſta het dan tot nadere bevestiging en opheldering van die heerlijke leer der Typen des Ouden Testaments vast, dat de Apostel, ook in dezen geleerd *niet van menſchen noch door eenen menſche* (Gal. I. v. 1), ons in het huisgezin van den Vader aller geloovigen reeds de kiem, de kern, het voorbeeld doet hervinden van dien ſteeds bestaanden ſtrijd tusſchen het geestelijk en het vleeſchelijk Israël, tusſchen het innerlijke en het bloot uitwendige Christendom, tusſchen de genen, die als Abraham, hunne zaligheid vinden in *de beloften der genade*, en de genen die haar zoeken als door *de werken der wet.* Van de ware geloovigen was Isaac een type, hij, die zijnen vader geboren werd, niet naar den gewonen weg des vleeſches en der natuur, maar uit kracht eener belofte van God. Want het zij dat den *honderdjarigen* en *verſtorvenen Abraham* uit de insgelijks reeds *verſtorvene moeder in Sara* (1), een zoon geboren wordt, of dat een in zonde en ongerechtigheid geboren Adams kind ten eeuwigen leven wordt wedergeboren, het is dezelfde kracht en belofte Gods (hierin juist ligt de overeenkomst van het voor- en tegenbeeld in dezen!), het is dezelfde *God, die de dooden levendig maakt, en roept de dingen die niet en zijn, alsof zij waren* (2). Gelijk wijders Hagar wel Abraham ter vrouw was voor eenen tijd, en hem eenen zoon baarde, maar evenwel *dienstbaar* in Abrahams huis was en bleef, zoo zoude ook het verbond op Sinaï wel gelden met betrekking tot de tijdelijke en uitwendige voorrechten (gelijk aan die van Ismaël) van het aardſche Jeruſalem en het Israël naar den vleeſche; maar het Israël Gods, de kinderen der beloftenis, de kerk van Christus, die zouden, vrij van de Sinaïtiſche Verbondswet der dienstbaarheid, kinderen zijn van het Jeruſalem *dat boven is,* even als Iſaac, de zoon der belofte was, de zoon eener vrije, eener vorſtelijke moeder Sara. Van daar dat Sara zelve dan ook, eerst in hare langdurige onvruchtbaarheid, ſtraks in hare gezegende vruchtbaarheid door de belofte Gods buiten en boven de natuur, een type is bij den Propheet Jeſaia zoo wel als bij den Apostel Paulus (3) van die ware Godskerk, welke ten allen tijde op gelijke wijze werd gebouwd en verheerlijkt, zoo als overal hare geſchiedenis getuigt. Zelfs de beſpotting, die aan den jonggeborenen erfgenaam der beloftenisſen door zijn ouder broeder naar den vleeſche (Ismaël) wordt aangedaan, had, naar des Apostels ſtellige en diepzinnige verklaring eene typiſche beteekenis (4). Wat tusſchen de kinderen *beſpotting* was, werd tusſchen het dienstbaar Jodendom en de vrije Christenkerk *vervolging,* en het is juist door dien prophetiſchen zin van het gebeurde in des Aartsvaders huisgezin, dat het ſtreng bevel zijne verklaring vindt: *Werpt de dienstmaagd uit en haren zoon; want de zoon der dienstmaagd zal geenzins erven met den zoon der vrije* (1).

Noemt iemand dergelijke overeenkomſten ver gezocht, hij zie toe of deze beſchuldiging niet, in het wezen der zaak, tegen geheel het zamenſtel der Schrift gericht zij. Alles hangt af van het wél vatten van het beginſel, het geestelijk gevoel van de harmonij des geheels. Misbruik en onbruik moeten bij alle goede, hoe veel te meer in de geestelijke dingen, gevreesd en verhoed worden. Doch de oprechte onderzoeker vindt tegen beide eene onbedriegelijke toevlucht in dat Godebehagelijk gebed, aan welks noodzakelijkheid ook de WelEerw. Schrijver der *Praktikale Bijbelbeſchouwing* zijnen lezer bij de intrede herinnert: *Ontdek,* (Gij, Heere!) *mijne oogen, op dat ik aanſchouwe de wonderen uwer wet!*

ἄλλα τινὰ ἀγορεύει. διὸ καὶ ἀλληγορία κέκληται· τύπος γὰρ ἦσαν ἐκεῖνα τῶν παρόντων.

(1) Rom. IV. v. 18—20. Heb. XI. v. 11, 12.

(2) Rom. IV. v. 17.

(3) Jeſ. LIV. v. 1. Gal. IV. v. 27.

(4) Klaar en eenvoudig wordt geheel dit historiſche zinnebeeld door den Weleerw. LE ROY verklaard, in zijne *Goddelijke Openbaring des Bijbels* (Dl. II. bl. 375 en 376), alwaar echter wel het juiste en treffende, maar niet het *typiſche* der overeenkomſten getoond wordt. — Alles hangt af van de vraag: of deze overeenkomſten aan toeval, of aan opzettelijke bedoeling zijn toe te ſchrijven? aan het vernuft van Paulus, of aan de wijsheid van den Heiligen Geest? aan eene Rabbijnſche ſpeling, of aan eene Apostoliſche ſchriftonthulling?

HET TESTAMENT VAN CALVYN.

IN DEN NAAM DES HEEREN. AMEN.

Ik, Joannes Calvyn, dienaar des Heeren in de kerk te Genève, door verſcheidene kwalen bezocht en gedrukt, zoodat ik lichtelijk mag onderſtellen, dat de Heere God heeft vastgeſteld mij welhaast uit dit leven op te roepen, heb mij voorgenomen mijn testament en uiterſten wil te maken en te beſchrijven, in den vorm als volgt.

Allereerst breng ik Gode mijnen dank toe, dat Hij mij wien Hij geſchapen en in de wereld geplaatst heeft, in ontferming heeft aangezien, en niet alleen uit de diepe duisternis der afgoderij, waarin ik verzonken lag, uitgevoerd en in het licht zijner Evangeliewaarheid overgebracht, en de leere des heils heeft leeren kennen; weldaden, die ik ganſchelijk onwaardig was; en dat Hij niet alleen naar diezelfde goedertierenheid en genade mijne veelvuldige zonden en gebreken lankmoedig en ontfermend heeft verdragen, om welke ik verdiende van Hem verſtooten en verworpen te worden; maar ook, dat Hij mij de groote goedertierenheid en weldadigheid bewezen heeft, zich te verwaardigen, om mijn dienst en werk tot de prediking en verkondiging zijner Evangeliewaarheid te bezigen; en ik betuige en verklare, dat ik voorhebbe het overige mijns levens door te brengen in diezelfde godsdienst en datzelfde geloof, die Hij mij door zijn Evangelium heeft geſchonken, en geen andere toevlucht of vastigheid der behoudenis te hebben, dan die genadige kinds-aanneming, waar alleen mijne behoudenis op gegrond is; waarom ik van ganſcher harte de barmhartigheid Gods omhelze, welke Hij mij in Jezus Christus bewezen heeft, alle mijne misdaden verzoenende door de verdienſten zijns lijdens en ſtervens, zoodat alzoo voor alle mijne zonden en misdaden zij geboet, en derzelver gedachtenis zij uitgewischt. Ook betuig en verklare ik dat ik, ootmoediglijk van Hem begeere, dat Hij mij alzoo door het bloed van dien grooten Verlosſer, uitge-

(1) Gal. IV. v. 30. Gen. XXI. v. 10.

ſtort voor de zonden des menſchelijken geſlachts, van de zonden afwasſche en reinige, dat ik voor zijnen rechterſtoel, voor Hem, zonder verſchrikking moge verſchijnen. Ik verklare ook, dat ik ijverig, naar de mate der genade en der goedertierenheid die mij God bewezen heeft, mij toegelegd hebbe, om *en* in de vergaderingen, *en* in mijne ſchriften en verhandelingen waarachtig en zuiver zijn woord te verkondigen en zijne heilige Schrifture te verklaren. Ook betuig en verklare ik, in alle verſchillen en twistingen, die ik tegen de vijanden des Evangeliums te voeren heb gehad, mij van geene kunſtenarij of kwade listen en ſofisterijen bediendte hebben. Doch helaas! dat ſtreven, die ijver van mij, waren (mogen zij nog dien naam verdienen) zoo nalatig en flaauw, dat ik moet erkennen, in tallooze dingen tot het wel bedienen van mijn ambt te zijn te kort geſchoten, alzoo dat, indien Gods oneindige goedheid mij niet ware nabij geweest, al die pogingen ledig en vruchteloos zouden geweest zijn. Ook gevoele ik, dat ware niet diezelfde goedheid mij te ſtade gekomen, de gaven des Geestes die God mij heeft gegeven, mij meer en meer aan zonde en nalatigheid zouden hebben ſchuldig gemaakt voor zijn gerichte, waarom ik verklaar en betuig, geene andere hope der zaligheid te hebben, dan deze eenige, dat God die de Vader der barmhartigheid is, terwijl ik mij erken een ellendig zondaar te zijn, zich mijn Vader betoone. Voor het overige begeere ik, dat na mijn verſcheiden dit mijn lichaam op die wijze en met die plechtigheid worde ter aarde beſteld, welke in deze ſtad en kerk gebruikelijk zijn; tot dat de dag der welgelukzalige verrijzenis aanlichte. Wat aangaat mijne geringe bezittingen die de Heere mij heeft gegeven, en waarover ik in dit Testament wilde beſchikken: mijn erfgenaam zij Anton Calvyn, mijn veelgeliefde broeder; doch alleenlijk eershalve: hij ontvange vooruit de zilveren kop die Varannes mij heeft ten geſchenke gegeven, en houde zich daarmede op mijn verlangen te vrede. Want het overige wat zich in mijne nalatenſchap bevindt, verlange ik dat hij bij zijnen dood aan zijne kinderen overgeve. Van dezen zelfden mijnen broeder en erfgenaam vermaak ik tien kroonen aan de armenſchool; evenveel aan uitlandſche armen, en nog eens zooveel aan Joanna, dochter van Karel Costanus en mijner behuwddochter. Ook wil ik, dat van dezen mijn erfgenaam, wanneer hij zal komen te ſterven, aan Samuel en Joannes, zoons van dezen mijn broeder, worden overgegeven 400, aan Anna, Suzanna en Dorothea zijne dochters 300, en aan David hunnen broeder, tot ſtraffe zijner jeugdige onbezonnenheid en lichtvaardigheid, ſlechts 25 gouden kroonen. Ziedaar de ſom van alle bezittingen die God mij op deze aarde geſchonken heeft, voor zoover ik kan nagaan, naar de waardering mijner Bibliotheek en van den prijs mijner meubelen en al mijn overige goederen en vermogen. En indien er meerder mocht bevonden worden, zoo wil ik dat dit naar evenredigheid aan mijns broeders kinderen toegedeeld worde, waarbij ik zelfs David niet uitſluite, indien hij door Gods goedertierenheid wederkeert tot goed gedrag. Doch indien er ook al iets mocht zijn, dat de bovenvermelde ſom te boven gaat, zoo vertrouw ik echter dat dit niet aanmerkelijk zijn zal, vooral nadat mijne ſchulden voldaan zullen zijn; welker betaling ik mijn' genoemden broeder dringend aanbeveel, wiens trouw en welwillendheid ik dit toebetrouw; weshalve ik hem begeer en aanſtel als uitvoerder van dit mijn Testament, met en benevens den edelen Heer Laurens Normand, hun macht en last gevende om inventaris mijner goederen te maken, zonder verder ſolemniteit of forme; hun te gelijk toeſtaande, om mijne meubelgoederen te verkoopen, en uit den opbrengst derzelve aan mijn beſchreven uiterſten wil te voldoen: welken ik hebbe opgegeven en voorgezegd dezen 25ˢᵗᵉⁿ April 1564 aan

P. Chenelat.

HET BIJGELOOF ONZER EEUW.

Het bijgeloof onzer eeuw! Dat luidt vreemd. Doch waarom niet? *de uiterſten raken elkander*, is eene hedendaagſche zeer in achting gehouden ſpreuk. Tegen de beſchuldiging van *ongeloof* zal zich de tijdgeest toch wel niet *willen* verweeren. Maar tegen die van bijgeloof zal hij het evenmin *kunnen*. Was niet de Dichter Byron, in wien velen de levendige uitdrukking van onzen leeftijd eeren, een ongeloovige? En evenwel! was hij niet te gelijk (en even daarom!) een aan allerlei bijgeloovigheid overgegeven mensch?

Op den bodem van het heerſchende ongeloof ligt de kiem van een afſchuwlijk bijgeloof. Zelfs de taal geeft hiervan getuigenis in onzen tijd. Alles is heden ten dage *ijslijk*, *ontzettend!* Overal *verbazing*, om dat er nergens *aanbidding* is. Men lacht met godsdienstige *dweeperij*, en men dweept met een dichtſtuk, met een ſchilderij, met een tooneelspel, met een aria, met een muzykfeest!

In Frankrijk ſchrijft Hugo eerst oude Catholiek vroome liederen, en laat onder de uitgave een zwart kruis drukken, en ſtraks brengt zijne pen ontuchtige ſchandtooneelen voort.

Zedelijke afſchuwelijkheden, geesten, en duivelen zijn de geliefkoosde voorwerpen der tegenwoordige Franſche poëzy. De hel, waarvan in de kerk niet meer mag geſproken worden, moet op het tooneel een ijzingvol handgeklap uitlokken. Men vindt een getrouwen Evangeliſchen Leeraar onuitſtaanlijk, om dat hij het beſtaan des Duivels uit de Schrift vasthoudt en leert. Maar op het tooneel is een romantiſche, Göthiſche, Mephistopheliſche duivel welkom. Die, waartegen Gods Woord ons gebiedt te waken, wordt door den tijdgeest ontkend; maar een zulken, van welken het bijgeloof de hairen te berge rijzen, laat men gelden.

Bijgeloof wordt uit ongeloof, ongeloof uit bijgeloof geboren; zij zijn aan elkander verwant, gelijk revolutie en despotismus in het ſtaatkundige: zij zijn ſpruiten van éénen ſtam.

(*Naar het Hoogduitsch.*)

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.